

Spolupráce Ústavu etnologie FF UK s Elphinstone Institute, University of Aberdeen, Skotsko, Velká Británie



Petr Janeček

Etnologická bádání (ve smyslu studia „vlastní“ kultury) nemají ve Velké Británii výraznější institucionální tradici. Tato skutečnost je způsobena celou řadou faktorů; nejvýznamnějším z nich je bezesporu dominance mezinárodně stále nesmírně vlivných britských sociálně antropologických studií. Ta se po paradigmatickém obratu v první třetině 20. století zásluhou (především) Bronislawa K. Malinowského vydala cestou sociologizujícího terénního studia exotických (tj. primárně neevropských), většinou „primitivních“ společností, které si brzy získalo světovou proslulost. Tímto obratem ale britská sociální antropologie zároveň zpřetrhala podstatnou část svých vazeb na starší evolucionisticky, ritualisticky a difuzionisticky laděná bádání, která v pracích Edwarda B. Tylora, Jamese G. Frazera a dalších vykazovala výrazné paralely (a hlavně spolupráci) s kontinentálními variantami etnologických věd (v první řadě folkloristickým bádáním, ale i *Volkskunde* a *Völkerkunde*). Především díky dobově inovativním evolucionistickým přístupům představovala britská folkloristická bádání ještě mezi lety 1870 a 1910 jeden z pomyslných vrcholů mezinárodní etnologické vědy jak v teorii, tak metodologii. Toto období je proto v dějinách oboru spojováno především s tzv. „antropologickou školou“, reprezentovanou šesticí předních dobových folkloristů (*The Great Team of English Folklorists*) Andrewem Langem, Edwinem S. Hartlandem, Alfredem Nuttem, Williamem A. Cloustonem, Edwardem Cloddem a Laurence Gommem (Dorson 1951, 1999a, 1999b, 1999c; k Dorsonovi kriticky viz Ackerman 1970 a Fine 1987). Evolucionistické přístupy, na konci 19. století progresivní, se ale později staly pro britskou etnologii a folkloristiku problémem, který způsobil jejich relativní marginalizaci (Janeček 2014a: 293). Zarputilé používání konceptu přežitku (*survival*) a neplodných analogií mezi kulturou „primitivních společností“ a kulturou tradičního venkova i v dobách, kdy se folkloristická bádání na kontinentě a v USA modernizovala vlivem finské historicko-geografické školy a pozdějších sociologizujících tendencí, způsobila, že etnologie a folkloristika nebyly — na rozdíl od sociální antropologie — nakonec ve Velké Británii solidněji institucionalizovány (Roper 2001; Bascom 1953: 287–288). Částečně i kvůli tomu v tomto období zároveň končí, slovy Petera Burkeho, „období harmonie“ (*the age of harmony*), panující mezi britskou etnologií a folkloristikou na straně jedné a institucionalizovanými disciplínami jako je historiografie či sociální antropologie na straně druhé. V první třetině 20. století nastává naopak dlouhé „období podezřavosti“ (*the age of suspicion*), trvající



až do 60. a místy až do 70. let (Burke 2004: 134–135). Etnologická a folkloristická bádání začínají být v tomto období prováděna, podobně jako ve viktoriánských dobách, pouze stále marginálnější vrstvou soukromých badatelů a regionálními „vlastivědnými“ vědeckými společnostmi (Roper 2012). Vyšší odbornou úroveň si udrželi nečetní univerzitní badatelé působící v rámci filologických a historických oborů, muzeí a především odborníci sdružení v The Folklore Society, jedné z nejstarších odborných folkloristických společností na světě, založené v Londýně již v roce 1878. Její odborné pověsti ale neprospěla skutečnost, že za její předsedkyni byla v letech 1953–1955 zvolena kontroverzní antropoložka Margaret Murrayová (Simpson 1994; Oates, Woods 1998). O něco lepší než v Anglii, která se stala „příliš arogantní na to, aby studovala samu sebe, a málo romantickou na to, aby ji studovali jiní“ (Roper 2001: 11) byla situace ve Skotsku, Walesu a Irsku, kde byl zájem o místní kulturní specifika výraznější již od dob preromantismu. To se odrazilo na solidnější institucionální podpoře tamních etnologických a folkloristických bádání, prováděných stejně jako — ale výrazněji než — v Anglii většinou v rámci filologických či historických univerzitních oborů (často souvisejících s keltskými studii), popřípadě muzeí, archivů a dalších paměťových institucí (Briody 2007; Fenton 2013; Owen 1991).

Tato neveselá situace se začala měnit v 60. a 70. letech 20. století po skončení „zlatého věku etnografické metody“, způsobeném nástupem strukturalismu a částečné ztrátě exotických terénů po rozpadu britské koloniální soustavy. Svůj vliv měl i obecně anglosaský dobový obrat k folkloru, který se projevil i v popularitě nového hudebního hnutí *folk*. Tyto změny vedly k počátku nového „věku smíření“ (*the age of rapprochement*) mezi britskou etnologií a folkloristikou a dalšími, solidněji institucionalizovanými obory v čele s historiografií (Burke 2004: 135–137). V roce 1961 tak vzniká *The Society for Folk Life Studies*, inspirovaná moderními skandinávskými a americkými kontextuálními přístupy ke studiu regionálních a lokálních kultur. Nejvýznamnějším plodem tohoto období je ale (vedle celé řady muzejních institucí) Centre for English Cultural Traditions and Language (CECTAL, později National Centre for English Cultural Traditions), založené v roce 1964 na univerzitě v Sheffieldu. Toto první anglické univerzitní pracoviště zabývající se výhradně etnologickým, folkloristickým a dialektologickým výzkumem je spojené především s osobností Johna D. A. Widdowsona a odborným periodikem *Lore and Language*. V mezinárodním kontextu je pak sheffieldská univerzita nejznámější jako prostředí, kde se na počátku 80. let 20. století zrodil svěbytný badatelský diskurz výzkumu současných pověstí a fám, zprvu spatřatý s publikační, editorskou a organizační prací folkloristů Paula Smithe a Gillian Bennetové (Janeček 2014b). Další vlna institucionalizace odborného zájmu o specifika britských kultur se objevuje až v polovině 90. let 20. století jako reakce na dobový obrat k „lokálnímu“ v období zrychlené globalizace a dominance neoliberalismu; ještě výraznější podobu pak tyto tendence nabydou v prvních patnácti letech nového milénia. V tomto období se začínají stále častěji objevovat tematicky i teoreticky inovativní práce nejmladší generace britských etnologů a folkloristů, kteří se zabývají například současnými fámami a pověstmi (David Clarke) či vztahem folkloru a populární kultury, především filmu (Mikel Koven). Někteří z nich v posledních letech dokonce reanimují pro mnoho kontinentálních badatelů „mrtvá“ témata jako je například výzkum tradiční vernakulární magie (Jonathan Roper). Ino-

vováno je ale především institucionální zázemí britské etnologie a folkloristiky. Vedle výrazné profesionalizace dříve spíše tradicionalistické The Folklore Society a jejího odborného periodika *Folklore* a celé řady vědeckých a muzejních institucí vznikají i instituce zcela nové jako The Museum of British Folklore či The Sussex Centre for Folklore, Fairy Tales and Fantasy na univerzitě v Chichesteru. Mnoho z nich vzniká „zdola“ jako občanské iniciativy či neziskové organizace, reagující na stále výraznější společenskou poptávku ze strany široké veřejnosti, soukromého sektoru (například uměleckého designu či filmového průmyslu, který v posledních letech např. znovuobjevil tzv. „Folk Horror“ jako specifický (sub)žánr britské kinematografie — Scovell 2017) a samozřejmě i regionálních a lokálních patriotů. Odborně nejprofesionálnějším „produktem“ tohoto revivalu je bezesporu Elphinstone Institute, který vznikl v roce 1995 u příležitosti 500. výročí založení univerzity ve skotském Aberdeenu.

Toto vědecko-pedagogické pracoviště v oborech etnologie, folkloristika a etnomuzikologie, aktuálně nabízející bakalářské, magisterské a postgraduální studium těchto disciplín, vzniklo díky snahám významných skotských etnologů, folkloristů a lingvistů jako byl David Buchan (1939–1994) a William H. Nicolaisen (1927–2016). V současnosti jde o jednu z předních britských institucí v oblasti antropologických věd, což ocenilo mimo jiné hodnocení jejího výzkumného programu za léta 2008–2013 jako „world leading and internationally excellent“ ze strany Research Excellence Framework (Elphinstone Institute 2017). Vedle vysokoškolského studia nabízí Elphinstone Institute pravidelně pořádané letní školy etnologického terénního výzkumu, otevřené studentským zájemcům z celého světa (aktuálně ve spolupráci se SIEF), pravidelnou konferenční, seminární a publikační činnost a celou řadu veřejných aktivit (přednášek, filmových projekcí, koncertů), spojených především s prezentací a popularizací vernakulární kultury a folkloru severního a severovýchodního Skotska.

Odborné zaměření Elphinstone Institute kombinuje tradiční skotský zájem o etnomuzikologii (problematika „tradičních“ balad je koneckonců hlavní oblastí odborného zájmu jejího současného ředitele, dr. Thomase A. McKeana) a výzkum festivit s celou řadou dalších témat. K většině z nich je přístupováno etnografickou metodologií, tj. pomocí terénního výzkumu. Aktuálně se jedná například o výzkum vernakulárních performancí na území Skotska, naratologické analýzy imigrantské zkušenosti či bádání expresivní kultury skotských Travellers. Stejně přirozenou součástí práce Institutu je tak celá řada témat, která jsou na kontinentě často chápána jako součást širěji konceptualizovaných antropologických věd, popřípadě příbuzných disciplín. Témata řešená současnými doktorskými studenty jsou tak vedle etnologie, folkloristiky a etnomuzikologie blízka například sociokulturní antropologii (identita skotských Travellers či Skotů korejského původu), oral history (biografická vyprávění polských imigrantů žijících ve Skotsku), religionistice (synkretický neošamanismus ve Skotsku) či kulturnímu managementu (souples prvků nemateriálního kulturního dědictví Skotska).

Právě tematická a oborová blízkost práce Elphinstone Institute s novou konceptualizací odborného zaměření Ústavu etnologie FF UK, spočívající především ve shodném disciplinárním podloží v antropologických vědách (včetně etnologické a folkloristické složky), metodologickém svorníku etnografického terénního výzkumu a užší geografické profilaci na výzkum na území Evropy vedlo Ústav etnologie k navázání





užší spolupráce. Na počátku roku 2016 tak pracovník Ústavu etnologie FF UK Petr Janěček přijal pozvání ředitele Elphinstone Institute Thomase A. McKeana k proslovení série zvaných přednášek. Během přednáškového pobytu ve dnech 22. 3. — 25. 3. 2016, podpořeného projektem Vnitřní soutěže FF UK o rozvojové prostředky na léta 2016–2018 č. 23606214 *Internacionalizace předmětů oboru Etnologie s akcentem na antropologii Evropy a evropskou etnologii*, přednesl trojici zvaných přednášek a podrobně se seznámil s odbornou i pedagogickou prací Elphinstone Institute, včetně rozsáhlého fyzického i online archivu a oborové Buchan Library. První přednáška *Czech ethnology and folklore studies sincer omantic nationalism until present* seznámila posluchače s dějinami domácí etnologie a folkloristiky včetně zdůraznění vazeb na Skotsko (českého a rakouského ossianismu, pro vznik středoevropských etnologických věd zcela fundamentálního, a české recepce „antropologické školy“, především pak děl skotských folkloristů Andrewa Langa a Williama Alexandra Cloustonea předními českými folkloristy jako byl Jiří Polívka či Václav Tille). Druhá přednáška *Contemporary legends and rumours in Central and Eastern Europe between communism and neoliberalism* prezentovala aktuální stav středoevropského a východoevropského bádání na poli současných pověstí a fám, které se mimo jiné vyznačuje kritickou diskusí s ranými konceptualizacemi skotských folkloristů Buchana a Nicolaisena. Finální přednáška *Department of Ethnology, Faculty of Arts, Charles University in Prague 1919–2016* pak seznámila s tradicí i současností tohoto etnologického pracoviště (McKean 2016). Přednášky vzbudily poměrně velký zájem nejen ze strany studentů Elphinstone Institute, ale i posluchačů ostatních kateder a seminářů University of Aberdeen, především oboru antropologie. Přednášející dále se studenty Institutu konzultoval témata jejich disertačních prací a zúčastnil se interní diskuse o vztahu anglosaské (skotské) a středoevropské (české) etnologické a folkloristické tradice. Tento pobyt tak napomohl jak rozvíjení mezinárodních kontaktů Ústavu etnologie FF UK, tak internacionalizace jeho kurzů pro zahraniční studenty (na základě zkušeností získaných na tomto pobytu byla realizována trojice anglickojazyčných kurzů — *Czech Folklore and Popular Tradition* a *Popular Culture and Folklore in Contemporary Central and Eastern Europe* v akademickém roce 2016/2017, a *Contemporary Folklore and Popular Narratives* v akademickém roce 2017/2018).

Tímto přednáškovým pobytem ale spolupráce Ústavu etnologie FF UK a Elphinstone Institute rozhodně nekončí. V březnu následujícího roku se obě instituce rozhodly propojit popularizační dimenzi své práce uspořádáním koncertu hudební skupiny *Dun Creagan*, odborně citlivým způsobem prezentující skotskou a irskou tradiční hudbu (ve které jako zpěvák a hráč na bodhrán a buzuki působí Thomas McKean). Tento koncert se uskutečnil 25. března 2017 v prostorách Národopisného muzea v Praze ve spolupráci s Etnografickým oddělením Historického muzea Národního muzea. Plánovány jsou i další formy odborné spolupráce. Vedle přednáškového pobytu některého z pedagogických pracovníků Elphinstone Institute půjde především o organizaci jednoho z ročníků pravidelné konference *International Ballad Commission* (*Kommission für Volksdichtung*), aktuálně sídlící na University of Aberdeen, která by se měla uskutečnit v Praze v roce 2018 nebo 2019.

LITERATURA:

- Ackerman, R. 1970. *The British Folklorists: A History*. By Richard M. Dorson. University of Chicago Press. 518 pp. \$17.95. *Peasant Customs and Savage Myths*, 2 volumes. By Richard M. Dorson. University of Chicago Press. 751 pp. \$22.00. *Commentary* 1. 7. 1970 [online] [cit. 24. 07. 2017]. Dostupné z: <https://www.commentarymagazine.com/articles/the-british-folklorists-by-richard-m-dorson-peasant-customs-and-savage-myths-edited-by-richard-m-dorson/>
- Bascom, W. R. 1953. „Folklore and Anthropology.“ *Journal of American Folklore* 66 (262): 283–290.
- Briody, M. 2007. *The Irish Folklore Commission 1935–1970. History, Ideology, Methodology*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Burke, P. 2004. „History and Folklore: A Historiographical Survey“. *Folklore* 115 (2): 133–139.
- Dorson, R. M. 1951. „The Great Team of English Folklorists.“ *Journal of American Folklore* 64 (251): 1–10.
- Dorson, R. M. 1999a. *History of British Folklore. Volume One. The British Folklorists. A History*. London: Routledge.
- Dorson, R. M. 1999b. *History of British Folklore. Volume Two. Peasant Customs and Savage Myths, Volume One*. London: Routledge.
- Dorson, R. M. 1999c. *History of British Folklore. Volume Three. Peasant Customs and Savage Myths, Volume Two*. London: Routledge.
- Elphinstone Institute. 2017. [online] Aberdeen: Elphinstone Institute [cit. 24. 07. 2017]. Dostupné z: <https://www.abdn.ac.uk/elphinstone/>
- Fenton, A. a kol. (ed.). 2013. *Scottish Life and Society: A Compendium of Scottish Ethnology. 14 volumes*. Edinburgh: John Donald.
- Fine, G. A. 1987. „Joseph Jacobs: A Sociological Folklorist.“ *Folklore* 98 (2): 183–193.
- Janeček, P. 2014a. „Prozaická folkloristika a fenomén první světové války.“ *Národopisná revue* 24 (4): 293–300.
- Janeček, P. 2014b. „Perspectives on Contemporary Legend. International Society for Contemporary Legend Research, 32nd International Conference (3rd of June — 8th of June, 2014, Faculty of Arts, Charles University in Prague, Czech Republic).“ *Slovak Ethnology / Slovenský národopis* 62 (2): 296–300.
- McKean, T. M. 2016. „Visiting Scholars from Prague and Los Angeles.“ *The Elphinstone Institute, University of Aberdeen Newsletter. Spring 2016*. 2016: 3.
- Oates, C., J. Woods. 1998. *A Coven of Scholars. Margaret Murray and Her Working Methods*. London: The Folklore Society.
- Owen, T. M. 1991. *The Customs and Traditions of Wales*. Cardiff: University of Wales Press.
- Roper, J. 2001. „Folklore Studies in England.“ *NNF News* 4 (3): 10–13.
- Roper, J. 2012. „England — the land without folklore?“ Pp. 227–253 in T. Baycroft, D. Hopkin (eds.). *Folklore and Nationalism in Europe During the Long Nineteenth Century*. Leiden: Brill.
- Scovell, A. 2017. *Folk Horror: Hours Dreadful and Things Strange*. New York: Columbia University Press.
- Simpson, J. 1994. „Margaret Murray: Who Believed Her and Why?“ *Folklore* 105 (1–2): 89–96.